

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 46 Volume: 9 Issue: 46

Ekim 2016 October 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

NEREDE O ESKİ RAMAZANLAR?

HALİT FAHRİ OZANSOY, CENAP ŞAHABETTİN VE SEZÂİ KARAKOÇ'UN HÂTİRALARI IŞIĞINDA
RAMAZAN AYI

THOSE WERE THE RAMADANS

THE MONTH RAMADAN IN THE LIGHT OF MEMORIES OF HALİT FAHRİ OZANSOY, CENAP
ŞEHABEDDİN AND SEZAI KARAKOÇ

Ensar KESEBİR*

Öz

Ramazân, Cenap Şahabeddin'in "şehr-i sıyâm, şehr-i i'tikâf ve şehr-i istiğfar" dediği, halk arasında on bir ayın sultanı" olarak adlandırılan hatta Ramazaniye diye bir edebî türün ortaya çıkmasına vesile olan farklı bir aydır. Çalışmada, üç yazarın Ramazan ayı hakkında kaleme aldıkları hatıralar mercek altına alınmıştır. Kitaplar, yayımlandıkları yıllara göre değil; anlattıkları dönemlere göre seçilmiştir. Sırasıyla Halit Fahri, Cenap Şahabeddin ve Sezai Karakoç'un hatıraları; II. Abdülhamit devrinden 1990'lı yıllara kadar Ramazan ayının, daha çok İstanbul merkezli olmak üzere, söz konusu yazarlarda bıraktığı izlenimleri yansıtır. Hatırlarda; iftarlardan sahurulara, ortaoyunundan tiyatroya, sultandan davulcuya, vaizden imama kadar birçok muhtelif konuya ve kişiye değinilmiştir; ancak çalışmada üç ortak tema (Gelenek, Şehir ve Bayram) belirlenmiş ve makalenin ana hatları bu üç temanın yansıtılış biçimi üzerine oturtulmuştur. Hatıralar da şüphesiz ki kurgusal metinlerdir; fakat edebî türler içinde mekân, kişi ve olaylar çerçevesinde en realist türlerden biridir. Dolayısıyla hatıralar bireyin ya da toplumun kodlarını ve tecrübelerini aksettirmesinin yanı sıra edebiyat tarihi araştırmaları için de önemlidir. Kimi hatıra yazarları, anılarında eserlerinin yazılış nedenleri ve zamanları hakkında malumat verir. Neticede, hatıralar mevzu bahis edilen dönemi anlamak ve yorumlamak için okunacağı gibi edebî metinlerin çözümlenmesi için de okunabilir. Üç yazarın da Ramazan hatıralarından hareketle tarihi süreçte ramazanların bireylere, topluma ve mekâna nasıl yansıdığı gözlenmekte ve edebiyat mahfillerinden ve bu mahfillerde verilen edebî eserlerden de haberdar olunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hatıra, Ramazan ayı, İstanbul, Gelenek, Ramazan Bayramı.

Abstract

Ramadan, that Cenap Şahabeddin describes as "şehr-i sıyâm, şehr-i i'tikâf ve şehr-i istiğfar" and which is called "the sultan of eleven months" by public and which even generate a literary form classified as "Ramazaniye", is a distinctive month. This article analyzes three writers' memories related to Ramadan Month. The books were chosen not according to the publication dates but the periods that they tell. Respectively, Halit Fahri, Cenap Şahabeddin and Sezai Karakoç's memories reflect the impression of Ramadan from Abdülhamid II period to 1990s by focusing generally on İstanbul. In the memories, there are various subjects and people ranging from iftar to sahur, from light comedy to theatre, from sultan to Ramadan drummer, from imam to preacher but three common themes (tradition, city, eid) have been determined in this article and the reflection of these themes constitute the outlines of the article. Memories are also undoubtedly the fictive texts but they are one of the most realistic kinds of literature in terms of place, person and events. Thus, memories are significant for literary history studies as well as for the reflection of the experiences and codes of the individual and the society. Some of the writers of memory give information on the reasons why they write them and also on the period that they tell. In conclusion, memory can be read in order to analyze the literary texts as well as to understand and interpret the mentioned period. Considering the Ramadan memories of three writers, the reflection of Ramadan on individuals, society and place are observed and people can be informed about the places in which literature exists and the literary works produced in these places.

Keywords: Memory, Month of Ramadan, Tradition, Ramadan Eid.

Giriş

Orhan Okay, TDV İslam Ansiklopedisi'nde "Hatırat"ı tanımlarken şöyle söyler: "Yaşanılmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlerin ortak adı" (Okay, 1997: 445). TDK'nın Büyük Türkçe Sözlük'ünde ise, "anı, andaç, anmalık, yadigâr" gibi anlamlar yüklenmiştir hatıraya. En eski yazılı metinlerden birinin hatıralar olduğunu vurgulayan Okay (1997: 445), bu duruma örnek olarak Sezar'ın Gallia Savaşı'nı, Bilge Kağan'ın Göktürk Kitabeleri'ni ve Babür Şah'ın Babürnamesi'ni örnek olarak gösterir. Okay, Batı'da on altıncı yüzyıldan itibaren müstakil bir tür olarak gelişen hatıranın etimolojisini de açıklar. Fransızca "mémoriés" in karşılığı olarak Arapçada "müzekkirât" ve "zikreyât" kavramları tercih edilmiştir. "Türkçede yine Arapça asıllı olup farklı bir manası olan hâtıra kelimesi de bu yeni edebî metinler için kullanılmaya başlanmıştır" (Okay, 1997: 445). Batı'da on altıncı yüzyıldan itibaren ayrı bir tür olarak kabul gören hatıra türü, bizde Tanzimat dönemi ile ivme kazanır; Batılı anlamdaki ilk hatıra örnekleri bu dönemde verilmeye başlanır. Ziya Paşa'nın *Defter-i A'mâl'i* ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Menfa'sı*, Namık Kemal'in *Magosa Hatıraları* bu devirde yazılan hatıralardandır.

* Yrd. Doç., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Ramazan ayı, toplumsal hayatın rengini değiştiren günlük hayatı doğrudan etkileyen müstesna bir aydır. "On bir ayın sultanı" diye adlandırılan Ramazan ayı, dinî atmosferin toplumsal düzeyde en fazla varlığını hissettirdiği aydır. Toplumun her katmanını etkileyen böylesine bir aya edebiyatçıların bigne kalması şüphesiz ki imknsızdı. Ramazan ayı üzerine farklı edebî türlerde birçok örnek verilmiştir. Hatta şairlerin sultanlara veya devrin ileri gelenlerine sundukları, ana teması Ramazan olan kasidelere "Ramazaniye" denmiş; müstakil bir tür bile zuhur etmiştir. Yakup ztrk (Ozansoy, 2014: 6), Yunus Emre'nin Ramazaniye'sinden hareketle divan edebiyatında Ramazaniye'lerin ilk örneklerinin on dördüncü yüzyılda verildiğini ve Ramazaniye'ler içinde en tanınmış olanın ise Sabit'in Baltacı Mehmet Paşa'ya sunduğu şiir olduğunu söyler. Nedim, Surr, Sünbülzade Vehbi, Leyla Hanım gibi divan şairlerinin yanı sıra Mehmet Akif Ersoy, Tefvik Fikret, Arif Nihat Asya, Yahya Kemal Beyatlı ve Necip Fazıl Kısakürek gibi pek çok şairimiz de Ramazan ayı üzerine şiirler yazmışlardır.¹ şiir kadar olmasa da Ramazan ayı üzerine deneme türünde de eserler verilmiştir. Ruşen Eşref Ünaydın, Burhan Eren ve Fatma Karabıyık Barbarosoğlu deneme türünde eser veren isimlerden bazılarıdır. Ramazan ayının en fazla konu edildiği türlerden biri ise, hatıralardır. Ramazan ayını doğrudan anlatan, Ramazanın ana tema olarak işlendiği hatıra kitapları olduğu gibi kitaplarında ramazan ayına yer veren yazarlarımız da vardır. Cenap şahabeddin'in *İstanbul'da Bir Ramazan*'ı, Halit Fahri Ozansoy'un *Eski İstanbul Ramazanları*, Sezai Karakoç'un *Samanyolunda Ziyafet*'i Süheyl nver'in *Bir Ramazan Binbir İstanbul*'u ve Ahmet Rasim'in *Ramazan Karşılaması*; Ramazan ayının yazara, şehre ve topluma yansımalarını doğrudan anlatan hatıralardır.

Çalışmada üç yazarın kaleme aldığı üç farklı hatıra kitabı tahlil edilmektedir. Kitaplar, seçilirken hangi dönemin Ramazan ayını anlattıkları göz önüne alınmıştır. İrdelediğimiz  kitaptan ilki, Halit Fahri Ozansoy'un *Eski İstanbul Ramazanları - Bütün detleri Eğlenceleri Hatıraları Fıkraları* başlığıyla yayımladığı kitaptır. Kitap 1968 yılında basılır; fakat Halit Fahri eserinde çocukluk ve gençlik yıllarının Ramazan'larını anlatmaktadır. Halit Fahri'nin gözünden II. Abdülhamit devrinde, Osmanlı'nın son dönemleriyle erken cumhuriyet döneminde; Vezneciler'de, Direklerarası'nda, Eminönü'nde ve şehzadebaşı'nda Ramazan ayının nasıl geçtiğine, başta kendi büyüdüğü sokak -ıkmaız Terazi Sokağı- olmak üzere mahalleye Ramazan'ın kattığı renkliliğe, hareketliliğe şahitlik ederiz. Halit Fahri, sokaktaki insanın yanı sıra saraydaki sultandan, II. Abdülhamit'ten de söz etmiştir. Bireyin, ailenin ve toplumun Ramazan algısını anlatırken Yıldız Saray'ını ve istibdat devrindeki uygulamaları tasvir daha doğrusu tenkit etmeyi de ihmal etmemiştir. Mercek altına aldığımız bir diğer eser, Cenap şahabeddin'in *İstanbul'da Bir Ramazan* kitabıdır. Kitap, 1920 ile 1922 yılları arasında *Alemdar ve Peyam-Sabah* gazetelerinde Cenap şahabeddin imzasıyla çıkan yazılardan müteşekkildir. Abdullah Uçman tarafından bir araya getirilen bu yazılar ilk olarak 1994 yılında *İletifim Yayınları* arasından *İstanbul'da Bir Ramazan*² adıyla yayımlanmıştır. Uçman, kitabın birinci bölümündeki yazıların - ki bu bölüme "Ramazan Hasbihalleri" adı verilmiştir- "*20 Mayıs ile 18 Haziran 1920 tarihleri arasında, Anadolu'nun önemli bir kısmı ile İstanbul'un işgal altında bulunduğu bir sırada kaleme alınmış olup Ramazan ayı boyunca Alemdar gazetesinde*" (şahabeddin, 2012: 8) yayımlandığını belirtir. *İstanbul'da Bir Ramazan*, 1920'lerde İstanbul'da ve Anadolu'da Ramazan ayının birey ve toplum nazarında nasıl algıladığına dair ipuçları vermektedir.

Ele aldığımız nc ve son hatıra kitabı ise, Sezai Karakoç'un *Samanyolunda Ziyafet* adlı eseridir. Kitabın başına şöyle bir not dşlmştir: "*Bu kitap, yazarın ömür boyu, daha çok ramazanlarda yazdığı oruç hakkındaki yazılardan oluşmaktadır. Bu bakımdan, kitap, oruçla ilgili düşüncelerin yanı sıra, duyuşları ve dönemin toplum yaşantısından kesitler ve izlenimlerini de yansıtmaktadır*" (Karakoç, 2015: 4). Karakoç, gazetelerde ve dergilerde Ramazan ayı ile ilgili yayımladığı yazıları kronolojik bir sıra ile tanzim etmiştir. *Yeni İstiklal* dergisinde 1962 yılında yayımladığı "Betonları Kıran Oruç" ile başlayan yazılar, 1990 yılında *Diriliş*'te çıkan "Kara Bayramı Aka çevirmek"e kadar sürer. Karakoç, kitabın sonuna "Ramazanın Aynasında Hayat" başlığını taşıyan ve 2004 yılında kaleme aldığı bir metni de ilave eder. Çocukluğunun ve gençliğinin Ramazan'larını tasvir eden Karakoç, 1960'lı yıllardan 1990'lı yıllara yaklaşık otuz yıllık süreçte Ramazan ayının birey ve toplum nezdinde nasıl yaşandığına ışık tutmaktadır. Diriliş erlerini samanyoluna çıkaran, "gök armağanı orucu" diriliş erlerine hediye eden Ramazan ayını Karakoç, diğer yazarlardan farklı olarak yorumlamıştır. Diğer iki yazarda görmediğimiz kadar İslâmî terminolojiyi kullanan Karakoç; ocukluğunun ve gençliğinin Ramazan hatıralarını anlatırken orucun ve bayramın ötesinde kadir gecesi, hicret, miraç, irşat, Hz. Peygamber'in mucizeleri, iftar ve sahur gibi pek çok konuya temas eder. Halit Fahri ve Cenap şahabeddin'in hatıralarında daha çok İstanbul'dan söz edilir. Ancak Karakoç, İstanbul'un haricinde Ankara'dan, başkentte geçirdiği Ramazan'lardan da bahseder. Ayrıca onun kitabındaki en bariz farklılıklardan biri "oruun yirmi dört saatini" ayrıntılı olarak tasvir etmesidir. Oruç ve diriliş kavramlarını birlikte yorumlayan Karakoç, çocukluğunu anlatırken rneğin Halit Fahri gibi sadece evin ve sokağın

¹ Divan edebiyatında Ramazan ayı münasebeti ile yazılan ve devlet adamlarına sunulan "Ramazaniyyeler" veya "Ramazannameler" hususunda ayrıntılı bilgi için bakılabilir: *Türk Edebiyatında Ramazan şiirleri (Gldeste)*, Filiz KILIÇ & Muhsin Macit, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

² Cenab şahabeddin, *İstanbul'da Bir Ramazan*, (Hazırlayan: Abdullah Uçman), Dergâh Yayınları, İstanbul, Temmuz 2012.

resmini çizmez; aynı zamanda çocuk ile oruç ve namaz arasındaki ilişkiyi, oruç ve teravihin hem kendi çocukluğunda hem de çocuklardaki izlerini tasvir eder.

1. Şehir ve Ramazan

Max Weber'in *Şehir ve Modern Kentin Oluşumu* kitabının ön sözünde Weber'in şehir teorisini inceleyen Don Martindale, ön sözünü şöyle bitirir: "*Modern şehir, dışsal ve formel yapısını yitirmektedir. İçsel olarak da bir bozulma (çürüme) halindedir. Oysa ulusun temsil ettiği yeni topluluk, her yerde şehrin aleyhine bir gelişme göstermektedir. Şehir çağının sonuna gelinmiş görünüyor*" (Weber, 2010: 83). Ele aldığımız üç hatıra kitabından hareketle şehrin dışsal yapısını yitirdiğine işaret eden en bariz örneklere, uygulamalara, geleneklere, ritüellere ve alışkanlıklara Ramazanı anlatan incelediğimiz hatıralarda rastlamaktayız. Sezai Karakoç'ta, Cenap Şahabeddin'de ve hususiyle Halit Fahri'deki hâkim olan fikir, çocukluk devirlerindeki Ramazan'a özlemdir. Ramazan'a hasreti en fazla hissettiren ise sokaklar, semtler ve şehirdir. Her üç yazar da Direklerarası'ndan, Vezneciler'den, Şehzadebaşı'ndan söz eder. Örneğin Ramazan'ın ilk akşamını anlatan Halit Fahri, Şehzadebaşı'ndaki gece eğlencelerini, istibdat devrinde bunalan halkın "hiç olmazsa bir ay kadar bile olsa" eğlendiği, rahat ettiği geceler olarak tanımlar. Halit Fahri, Ramazan ayının "uhrevî" ve dünyevî "huzurunu" şöyle anlatır: "*On bir ayın sultanı ramazanın gelişi bir beşaret, uhrevî bir huzur olduğu kadar, istibdat devrinin geceleri kadar sinsî, sakıncalı akışı içinde on bir ayda bir kere gelen bir eğlence ve hafifleme ayı idi de. Evlerde daha serbest toplantılar yapılabiliyor, büyükler için Şehzadebaşı'nın tiyatro, sirk, Avrupalı hokkabaz kapıları her gece sahur vaktine kadar açılıyordu. Çocuklar için de Karagöz ve kukla oyunlarının bir müjdesi idi*" (Ozansoy, 2014: 19). Ramazan eğlencelerinin yapıldığı Şehzadebaşı, Halit Fahri'nin nazarında "şık ve züppe beylerin" meskenidir (2014: 42). Şehzadebaşı'nda Ramazan'ın nasıl geçtiğini ayrıntılı olarak betimleyen Halit Fahri, şöyle bir alt başlık kullanmayı tercih eder: "*Şehzadebaşı Çapkınları*". Başlığın hemen altında mekânın ve "çapkın gençler" in tasvirine geçer: "*Teravihten sonra, Fatih'ten, Aksaray'dan, Unkapanı'ndan, Kırkçeşme'den, Vefa'dan kimi yokuş tırmanan kimi yokuş inen gençlerin kafilesi Şehzadebaşı'na doğru akın etmeğe başlamıştır. Camiden çıkanlar da ellerinde tesbih, iftar ve namazdan sonraki gece seyranına katılıyorlar*" (Ozansoy, 2014: 53). Halit Fahri, teravih sonrasındaki saatleri kastederek gençlerin çapkınlıklarını ise şöyle anlatır: "*İşte bu saatte, şık, zarif giyinmiş yahut orta kıyafette birtakım çapkın gençler, Şehzade Camii'nin hizasındaki sebilin önünde arkadaşları ile gülüşüp yarenlik etmektedirler. Gözleri de sağ, solu gözlemekte (...) Ne beklerler, ne için dolaşırlar? Direklerarası'na sapmadan yanlarından geçecek olan çarşafly genç hanımlar için! Sadece, kötü bir itiyatla söz atmak arzusu ile!"*" (Ozansoy, 2014: 53). Ramazan gecelerinde Direklerarası'ndaki eğlencelerden Cenap Şahabeddin de söz eder. "*Ramazın Geceleri*" alt başlığı ile verilen bölüm şöyle başlar: "*İstanbul hayatı Ramazan geceleri bilhassa Direklerarası'nda tekâsüf eder; bu bir an'ane mesabesindedir. Kendimi bildim bileli her sene iftardan sonra Vezneciler'den Saraçhânebaşı'na kadar uzanan bir miting manzarası görürüm. Minarelere mahyalar asılırken Şehzadebaşı'nın menâb-i ziyası taz'if olunur; camekânlar müteaddit mumlu fenerler gibi parlar; çayhanelerden lambalar sokaklara kadar taşar; o civarda mutad olmayan bir şa'saayla her yer aydınlanır(...) Daha yatsı ezanı okunmadan izdihâm hadd-i kemâlîne vâsıl oluyor; büyük caddeye açılan her sokaktan bir insan akıntısı her an kalabalığı arttırıyor*" (Şahabeddin, 2012: 118). Cenap Şahabeddin'in "*Ramazın Geceleri*"nden hareketle Direklerarası'nın 1920 yılında da eğlence merkezi olma hüviyetini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Halit Fahri'nin Direklerarası'nı mesken edinmiş şık, zarif ve çapkın gençleri 1920 yılında da vardır: "*(...) İki çift gözün birbiri üzerinde bayıldığı ve bir genç ağzın iki taze dudağa yaslanmak arzusuyla titrediğini hissedersiniz. Piyasanın en canlı hadisesi işte böyle tulü ve gurûbu âni iştiaqlardır*" (Şahabeddin, 2012: 119). Cenap Şahabeddin'i etkileyen hatta mest ettiren Direklerarası'ndaki bir diğer âdet, yerli ve ecnebi musikîdir: "*Direklerarası'nda bu Ramazan geceleri yerli ve ecnebi, inleyen ve oynayan her nevi ahengi dinleyebilirsiniz; zurnadan viyolensele ve uddan harpaya kadar her âlet teravihten sahura kadar ihtizaz ediyor, işte leziz ve serbâz İtalyan musikisi, şimdi bir âlüfte kadar şuh ve şimdi prenses gibi nâzik o sizin sâmianızı okşamaktan başka bir şey düşünmez ve işte biraz ötede Fransız musikisi: Dudaklarında gül kokusu ve bir bakıyye-i bûse ile kulaklarınıza yaklaşır*" (Şahabeddin, 2012: 119). Orhan Okay, Osmanlı toplumu için özel bir anlam ifade eden ve gelenek haline gelen Direklerarası'ndaki eğlencelerin belirli bir süre sonra Ramazan'ın ulviyetine yakışmayacak seviyeye geldiğini ifade eder: "*Muhtemelen 19. Yüzyıl sonlarına doğru yani Tanzimat'ın getirdiği alafrangalaşmanın tesiriyle başlamış olan Direklerarası eğlenceleri gibi. Ancak bunun da zannedildiği kadar genelleşmediğini, hepsi üç dört yüz metre uzunluğunda bu caddenin bile sadece bir kısmında çoğu Ermeni ve Rum truplarına ait kanto ve benzeri gösterilerin yer aldığını, bunun dışında daha seviyeli tiyatrolar, musiki fasılları, şiir sohbetleri yapılan mekânların bulunduğunu belirtmek gerekir. Unutulmamalıdır ki İkinci Meşrutiyet'e kadar dillere destan olan Hacı Reşit'in Çayhanesi de bir konservatuar gibi çalışan Darüttalim-i Musiki de Meşrutiyet'ten sonra ilmî sohbetlerin yapıldığı İttihad ve Terakki'nin İlmiye Mahfili de hep bu Direklerarası'ndadır*" (Okay, 2006: 12). Edebiyatçıların toplanma yeri olan Çaycı Hacı Reşit'in çayhanesinden Cenap Şahabeddin de söz eder. Hacı Reşit'in "bir çay tepsisi gibi mini mini" çayhanesinde içtiği nefis çayları hiçbir yerde bulamadığını belirten Cenap, bu çayhanenin aynı zamanda "mahfel-i edebî" olduğunu da vurgular: "*Bundan başka çayhanenin havasında bir de lezzet-i edebiye vardı; orası mümtaz bir mahfel-*

i edebî idi. Çay-fürûş Hacı Reşid'i tanınamak, Muallim Naci'yi bilmemek veya Ahmet Mithat Efendi ile görüşmemiş olmak bir nakise, bir mahrumiyetti" (Şahabeddin, 2012: 121). Robert Park'ın şehir hakkındaki düşüncelerini aktaran Weber (2010: 45), şehrin salt binalar, tramvaylar, telefonlar yığınları olmadığını söyler. Mahkeme, okul, hastane ve muhtelif devlet binalarının ötesinde, şehir bir zihinsel varlıktır; gelenekler, görenekler ve duygu bütünlüğünü içerir. Kendi kültürüne sahiptir şehir. Ramazan ayındaki Direklerarası'ndaki eğlenceler, Vezneciler'in revnakı hatta Hacı Reşit'in çayhanesinin oluşturduğu "lezzet-i edebîye"; Park'ın bahsettiği şehrin zihinsel varlığıyla ilgilidir.

İstanbul, sadece yerli muharrirlerin dikkatini çekmez. Direklerarası'ndaki Karagöz ile Hacivat ya da Meddah hikâyeleri Ozansoy ve Cenap Şahabeddin'in ilgisini çektiği gibi yabancı seyyahlarca da mevzu bahis edilmiştir. İstanbul'u gezen ve İstanbul'daki "ramazan" manzaralarını yazan seyyahlardan biri de Gerard De Nerval'dir. 19. yüzyılda yaptığı İstanbul gezisini *Doğuya Seyahat* başlığıyla kitaplaştıran Fransız seyyahın hususiyle Ramazan geceleri dikkatini çekmiştir. Nerval'a göre, Karagöz oyunu ve Meddah hikâyeleri gibi eğlenceler, "dinî görevlerini yerine getiren" Müslümanların "yorgunluklarını çıkartmaktan başka bir şey değildir" (Nerval, 2002: 233). Ramazan'da teravih namazını kılan Müslümanlar için "vefakâr insanlar" nitelmesini yapan Nerval, "dini bütün Müslümanların" Ramazan boyunca okuduğu ayet sayısını hesaplamayı (!) da ihmal etmez. "(...) namazın bölümlerini teşkil eden her rekâta on ayet okuyarak namaz kılıyorlar. Ramazan gecelerinde en makbul namaz evden ziyade camide kılınandır. Evleri olmadığı için sabahçı kahvelerinde yatanlar da sokakta yirmi rekât namaz kılarlar. Dini bütün bir Müslümanın her gece iki yüz ayet okuması gerekir. Yani otuz günde altı bin ayet. Meddah dinlemeler, karagöz seyretmeler ve gezmeler bu dini görevin yorgunluklarını çıkartmaktan başka bir şey değildir" (Nerval, 2002: 232-233). İslam'ın ibadet esaslarında her rekâta on ayet okunacak diye bir kaide yoktur. Nerval'in her rekâta on ayet okunduğunu söylemesi, namaz hakkındaki engin bilgisini (!) ortaya koymaktadır. Nerval'in "aylık altı bin ayet" hesabı dolayısıyla hakikati yansıtmamaktadır; fakat burada çalışmamız bakımından vurgulamak istediğimiz husus, İstanbul'da Direklerarası'ndaki Ramazan eğlencelerinin yabancı yazarların da dikkatini çekmiş olmasıdır. Ramazan'ın renkli gecelerine şahitlik eden Nerval, "İstanbul'un tam içinde otuz Ramazan gecesini" görmüş ve bu otuz geceyi İstanbul'da geçirdiği için "pek memnun" olmuştur (Nerval, 2002: 243). Esasında tiyatroyu bir dinlenme vesilesi olarak gören sadece Nerval de değildir. Vezneciler'in bütün bir sene ciddiyet içinde olduğunu vurgulayan Cenap, Ramazan'ın gelmesiyle teravihten sahura kadar "Saraçhanebaşı'ndan Darülfünûn'a kadar imtidat eden" sokağın mest olduğunu, Veznecilerin "ciddiyet-i mu'tadesini unut[tuğunu]" (2012: 209) belirtir. Aynı zamanda bir hekim olan Cenap bu durumu açıklarken tıbbî terimlerden faydalanır. Söz konusu mekânları "muayene eden" Cenap, "payitahtın bu uzvunda ihtikan³" olduğunu ve bu ihtikanın ancak "tiyatrolar, sinemalar, sirkler, çalgılı ve çalgısız kahvehâneler" ile tıpkı hacamât⁴ şişelerinin toplanmayı dağıtması gibi kalabalığı dağıttığını ifade eder (2012: 210).

Eski Ramazan'ların sokağa yansıyan geleneklerini, Fatih Camii'nden gelen ezan seslerini, teravih namazından sonra Bayezit civarında gençlerle yapılan iftarları ve sohbetleri özlemine çeken bir diğer yazar, Sezai Karakoç'tur. Karakoç ve ailesi İstanbul'a gelince evlerini Fatih Semt'i'nden tutarlar. Evlerinin terasından Fatih Camii, Şehzadebaşı Camii ve Süleymaniye Camii'nin görüldüğünü söyleyen Karakoç, Ramazan akşamları evlerine dolan ezan sesleri ile mest olduğunu vurgular (2015: 133). Çocukluğunda oynatılan Karagöz oyunlarını özlemle yâd eden (2015: 131), Fatih Camii'nin dopdolu avlusunda kıldığı teravih namazlarını hatırlayan (2015: 134) Karakoç'un unutamadığı mekânlardan biri de "Bayazıt ve civarıdır." Karakoç, Bayezit'teki iftarlar gibi teravihten sonra İstanbul Üniversitesi'nin karşısında arkadaşlarıyla yaptığı sohbetleri de unutamaz. Karakoç'un sözünü ettiği kıraathane de bir nevi Çaycı Reşit'in çayhanesi gibi mümtaz bir mahfel-i edebîdir. Karakoç ve arkadaşları burada siyasî, edebî tartışmalar yaparlar; gazete yazılarını burada yazarlar, kitaplarının meşalelerini burada yakarlar. Karakoç, 1962-1970 seneleri arasındaki gecelerini genellikle bu kıraathanede geçirdiğini ve *Diriliş* dergisinin "ikinci ve kesin" doğuşunun bu kıraathanedeki gecelerin eseri olduğunu belirtir (2015: 135-136). *Diriliş*'te çıkan yazıların tartışılması, *Sütun* yazıları, kitap çalışmaları; tüm bunlar uzun Ramazan gecelerinin Karakoç'a armağanıdır. Karakoç'a göre Bayezit'teki bu uzun Ramazan geceleri kendisine ikram edilmiş bir "bereket ufku ve sağnağı" dır (2015: 136). Ramazan'da yaşadığı ruh hallerinin sonucu olarak *Sütun* yazılarının yanı sıra *Hızır'la Kırk Saat*'in ve *Taha'nın Kitabı*'nın bazı bölümlerini de bitiren Karakoç, tüm bunları "Ramazan'ın lütfü" (2015: 137) olarak görür. İstanbul'u çok seven, kurulduğu günden beri her daim medeniyetin sözcülüğünü yaptığını düşünen, İstanbul çıkarılsa dünya tarihinin yeniden yazılması gerektiğine inanan (1979: 109) Karakoç, İstanbul'un yanı sıra Ankara'dan da söz etmiştir. Bu yönüyle sadece İstanbul'daki Ramazan'ları anlatan Halit Fahri'den ve Cenap'tan ayrılır. Üniversiteyi Ankara'da okuyan yazar, 1971'de memur olarak bu şehre geri döner ve 1974'e kadarki üç yıllık süreçte Ramazan'larını Ulus ve Hacı Bayram civarında geçirdiğini söyler. Cumaları, Hacı Bayram'da namaz kılan, iftarları ise Ulus'ta yapan Karakoç, geçmiş ve

³ Kan toplanması.

⁴ Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturarak kan alma işlemi.

medeniyeti hatırlatan mekânlara sığındığını, oralarda âdeta nefes aldığını şöyle anlatır: “*Hacı Bayram, Zincirli Camii ya da Tacettin Camii, Aslanlı Camii, İbadullah Camii, Karyağdı Sultan Türbesi vb. eski Ankara’da yine geçmişimize ve medeniyetimize mahsus bir havayı bize teneffüs ettirecek tarihî mekânlar ve hatıralardı. Çankaya’da otursanız bile, eski Ankara’yla ilginizi kesmezseniz sizin için birden bir boşluğa düşme, mazisiz ve dolayısıyla geleceksiz kalma tehlikesi kolay kolay belirmez*” (Karakoç, 2015: 138). Geleneği yaşatan, medeniyetimize ait havayı hissettiren tarihî mekânlarda nefes alabilen Karakoç’un Ramazan algısı ele aldığımız diğer iki yazardan farklıdır. Karakoç da Karagöz oyunlarından, Bayezit meydanından söz eder; ancak bunların yanında Sultanahmet’in, Fatih Camii’nin havasından da bahseder. Ramazan ayı, Karakoç’ta sıradan bir ay olmanın ötesinde Müslümanların, Müslüman ülkelerinin “bir bad-ı saba” ile “inkâr karanlığına gömülmüş” ülkelerden ayrıldığı bir aydır. Kâbe’nin çevresi, Sultanahmet ve Eyüp Sultan⁵ semti nasıl diğer mekânlardan ayrılırsa bir mucize ayı olan Ramazan da Müslümanları ve Müslüman ülkeleri diğerlerinden ayırır (2015: 43). Karakoç, mekâna ve şehre farklı bir bakış açısı getirir. Ramazan, “yabancılaşan şehrimizi kendi şehrimiz yapar”, “evimizi ev yapar”, “uzuvlarımıza göğün mührünü vurur, ruhumuzu kölelikten azat eder” (2015: 46). Neticede Karakoç’un Ramazan-mekân ilişkisinde ortaya koyduğu perspektif Ozansoy’dan da Cenap’tan da farklıdır. Ozansoy, Ramazan ayında ev içindeki ve sokaktaki hazırlıklara, oyunlara ve ritüellere odaklanırken Cenap, Direklerarası’ndaki sokağın kalbini kaleme alırken Karakoç, Ramazan ayında Ayasofya’yı düşünür. “*Ayasofya’nın avizelerini bu ramazanda da ısıtamadık*” (2015: 67) diyerek Ayasofya’nın ibadete açılmamasını dert edinir⁶. Ancak Karakoç ümitlidir de. Bütün İslam beldelerini “oruç” kurtaracaktır; dirilişin muştusu olan Ramazan ayı, Türkiye’yi kurtaracağı gibi Kudüs’ü de Kıbrıs’ı da Keşmir’i de Doğu ve Batı Türkistan’ı da kurtaracaktır (2015: 52-53).

2. Gelenek ve Ramazan

Bugün hususiyle Ramazan ayında yazılı ve görsel medyada, sokakta, kahvehanelerde ve dost meclislerinde sıkça duyulan sitemlerden biri, eski Ramazan’lara olan özlemdir. Şiirlere ve dizilere konu olan “Nerede o eski Ramazan”lar sözü, insanları bir araya getiren büyük iftar sofralarına, sahurlara, orta oyununa ve karagöz oyunlarına olan özlemin kültleşmiş bir ifadesidir. Bu söz, modern zamanda apartmana sıkışmış bireylerin aksine cemaate, birlikteliğe duyulan hasretin arzusudur bir bakıma. Halit Fahri Ozansoy, “Eski İstanbul Ramazanları” adlı kitabının ilk sayfalarında eski Ramazan’lara olan özlemini “davul sesi” üzerinden şöyle dile getirir: “*Ne hoştu o gelenek! Eski İstanbul, ramazanı bu davulun sesi ile karşıladı. Şeyhülislâm kapısında İstanbul kadısının önünde, yüksek bir yerden yahut bir minareden ilk defa hilali gören bir gözücü bu gözlemine iki şahit önünde ispat eder, ondan sonra ramazan ilan olunurdu. Bugün rasathane bunu tespiti yeter. Fakat davul? Ne şevk, ne cümbüştü, bir zamanlar o ilk Ramazan akşamı!*” (Ozansoy, 2014: 17). O eski Ramazan’larda evdeki hazırlıklar da bir başkadır: “*İşte ramazan hazırlıkları başlayınca, bütün bu ev halkı büyük bir telaş ve dinsel bir heyecanla ellerinden gelen yardıma koşarlardı. Bir taraftan ev baştan başa gıcır gıcır yıkanır, temizlenir, tencereler kalaycıya yollanır, hamur işleri için oklavalar ve unlar mutfağın bir köşesine konular, bardaklar, tabaklar, çatal, bıçak ve kaşıklar oğulur, eksikleri varsa yenileri ismarlanır, sofraya bezleri, peçeteler bembeyaz ütülenirdi (...). İşte birçok Türk evleri gibi benim çocukluk evimde de ramazan böyle hummalı bir hazırlıktan sonra karşılanırdı!*”

⁵ Eyüp Sultan, Halit Fahri Ozansoy tarafından da konu edinilir; ancak Karakoç’un Eyüp Sultan’a yüklediği anlam ile Ozansoy’unki aynı değildir. Babası ile yılda birkaç defa Eyüp Sultan türbesini ziyaret eden hatta babasının Hz. Halit’i [Ebu Eyyüb El-Ensari’nin tam adı, “Ebû Eyyüb Halid bin Zeyd bin Kuleyb el-Ensari” dir (http://ktp.isam.org.tr/pdfdr/D135426/2004/2004_ISIKR.pdf)] çok sevmesinden dolayı ismi de Halit konulan Halit Fahri Ozansoy, Eyüp Sultan ziyaretlerinin özellikle Ramazan ayına denk getirildiğini söyler. Fakat Halit Fahri’nin Eyüp Sultan türbesine bakışı Karakoç gibi “içe dönük” değil daha çok “dışa dönüktür”. Şöyle ki Ozansoy, asker olan babasının Eyüp Sultan’a ziyarete giderken annesiyle aynı arabada bulunamamasını tenkit eder. “*Erkek ve kadın hayatının şehir içindeki bu ayrılığı, kim bilir hangi yobaz kafalı bir şeyhülislamın sürüp giden fotoasının bir yaşağı mı idi?*” (2014: 44). Caminin ve türbenin Ramazan’larda çok kalabalık olduğunu söyleyen Ozansoy, Eyüp Sultan’ın “dış” görünüşünü tasvire devam eder: “*Caminin karşısında sayısız lüks otomobiller sıralanmıştı. Sosyetenin zenginleri, bu ziyarete bile daha mütevazı, daha gösterişsiz bir şekilde, bir taksi ile gelememişlerdi. Yoldan gelip geçenler bu kuyluklu, pırlıl ve mağrur şoförlü arabalara hayretle bakmakta idiler*” (2014: 45). Aynı mekâna Ozansoy ile Karakoç farklı anlamlar yüklemiştir. Bridge ve Watson’a göre; hatıralarımız, hikâyelerimiz, sevme şekillerimiz, geçmiş ile gelecek, iç ile dış, merkez ve sınırlar, fiziksel çevre ile sosyal dünya arasında yaptığımız hareketler aracılığıyla meydana gelir ve “biz içerisinde bulunduğumuz şehirler tarafından şekillenirken şehirler de bizim tarafımızdan şekillendirilmek ve anlamlandırılmaktadır” (Bridge ve Watson’dan aktaran Tokatlıoğlu, 2009: 9). “İslamcı” bir bakış açısına sahip olan Karakoç’un Eyüp Sultan’ı; Kâbe’nin çevresi ve Sultanahmet gibi dinî atmosferin daha yoğun teneffüs edildiği mekânlarla birlikte “anlamlandırması” ile Tefvik Fikret’in müdürlüğünü yaptığı sırada Galatasaray Mektebi-i Sultanî’de yatılı olarak kalan, “Tefvik Fikret’e hayran olan”, “Aruza Veda” şiiri ile ünlenen (<http://www.islamansiklopedisi.info/>) ve “geleneğe” Karakoç’a benzer bir perspektiften bakmayan Ozansoy’un Eyüp Sultan’a bakış açısının farklı olması doğaldır.

⁶ Cenap, Sezai Karakoç kadar olmasa da Ayasofya’dan söz eder. Ancak onun Ayasofya’dan söz ederken ki üslubu farklıdır. 8 Nisan 1925 yılında, *Ramazan Hasbihali* başlığıyla *Servet-i Fünûn*’da yayımladığı yazı esnasında Ayasofya ibadete açıktır. Cenap, daha çok Ayasofya’nın isminin hala “Bizans adı” olarak kalmasını eleştirir. Ayrıca, Cenap’ın Ayasofya’yı tasvir ederken kullandığı ifadeler de dikkat çekicidir. 1925 yılında bir Müslüman mabedi olan Ayasofya’yı anlatırken kiliseyi çağırıştran benzetmeler yapar. Kiliselerde günahlarını itiraf eden, istiğfar için ağlayan insanlar vardır ve kiliselerde Hz. Meryem resimleri vardır. Hz. Meryem’in saflığına, temizliğine iltica edilir. Cenap’ın Ayasofya’ya giren Müslümanlara tavsiyeleri ise şöyledir: “*Ey hayatın ezen günahlarıyla ağlayanlar, biliniz ki burası af ile kucaklamak için açılmış bir anne kucağıdır, burada hakikaten senli benli hitap edebilirsiniz ve Hak önünde istiğfar ile ne kadar haykırsanız boğazınız kurumaz*” (2012: 243). İslam inancına göre, camiler “anne kucağı” olarak görülmez; Allah’ın evleridir. Hele boğazı kuruyacak kadar haykırılmaz; bir adam eşliğinde “hayatın ezen günahlarını” itiraf edip ağlamak yoktur.

(Ozansoy, 2014: 15). Aradığını “şimdi” de bulamamak, geçmişe ve geleneğe özlemi getirir. Gelenek, şimdide yaşayamadıklarımız için özlenilendir bir bakıma. Tanpınar (2006: 206-208), *Beş Şehir*’in sonunda İstanbul’u anlatırken “şimdinin boşluğundan” bahseder. “Eski şeyleri” kendileri için sevmediğini hatta eskiye dönmek gibi Kanuni’nin, Sokullu’nun İstanbul’unda yaşamak gibi bir arzusunun olmadığını söyler. Asıl olan içindeki hasrettir; onlardan geriye kalan boşluktur. Bu boşluğu hisseden Tanpınar, doğduğu yılların İstanbul’undaki Ramazan sergilerini de istemez. “İstanbul’unda bir ramazan sergisinde – başımda fes, sırtımda pardesü, bir elimde kuka tesbih, öbüründe ucu altın saplı baston ebediyete Ahmed Rıza Bey’in tasvirlerinden yadigâr kalan çok düzgün kesilmiş bir sakalla – birbirine karışmış gül yağı, tarçın yağı, her türlü baharat kokusu içinde dolaşmak, beni ne dereceye kadar tatmin edebilir? Hatta Kanuni’nin, Sokullu’nun İstanbul’unda bile on dakikadan fazla yaşayamam” (Tanpınar, 2006: 206). Dolayısıyla geleneğin Ramazan bağlamında yazarlarda uyandırdığı hisler farklılık gösterir. Halit Fahri’nin Ramazan’ın oyunlarına, eğlencelerine ya da iftar sofralarına duydukları özlem ile “şuur ve benlik buhranının çocuğu” olan ve maziye nerede ve nasıl bağlanacağı üzerine kafa yoran, “Hayır, aradığım şey ne onlar, ne de zamanlarıdır” diyen fakat geçmişin boşluğunu hisseden Tanpınar’ın Ramazan hatıraları farklıdır. Modernitenin getirdiği kolaylığa rağmen geleneksel uygulamalara özlem duyan bir diğer isim, Fatma Karabıyık Barbarosoğlu’dur. Mahyacıları “insanlardan ayrı ve meleklere yakın harikulade hünerli bir nevi sema sakinleri” (Barbarosoğlu, 2002: 41) olarak addeden Barbarosoğlu, eski zamanlarda kandillerle gökyüzüne ışıktan desen çizen mahyalara duyulan hasrete bir nevi tercüman olur⁷. Ruşen Eşref’in “zira elektrik nihayet mahyalara da musallat oldu” (Ünaydın, 1982: 129) sözüne telmihte bulunan Barbarosoğlu’nun mahyalar ile ilgili hüznü, Ruşen Eşref’ten biraz farklıdır. Her ne kadar “biz kandillerin yavaş yavaş söndüğü mahyaları göremedik” deyip kandilli mahyalara olan özlemini ifade etse de Barbarosoğlu’nu esas üzen hadise, “Sultanahmet’in mahyasında” gördüğü “Turisti sev ve koru” sözleridir. Barbarosoğlu, Ramazan gibi uhrevî bir ay ile özdeşleşmiş mahyalara, kapitalist zihniyeti besleyen sözlerin yazılmasını, ruhaniyetinin gasp edilmesi olarak görür (Barbarosoğlu, 2002: 42). Barbarosoğlu, *Ramazannâme* adlı kitabının girişinde şöyle der: “Bu yazılar 1990-2002 yıllarının ramazan albümü niyetindedir” (Barbarosoğlu, 2002: 8). Dolayısıyla geleneğe olan özlem, Ramazan ayı merkezinde, gündün güne değişmektedir. Halit Fahri, Osmanlı’nın son dönemlerindeki Ramazanları hatırlayıp “Nerede o eski ramazanlar” derken hane halkındaki Ramazan hazırlıklarına, sokağın neşesine, civıltısına ve Ramazan davulcularına özlem duyar. Tanpınar, mazinin İstanbul’unun içinde ürettiği boşluğa hasret eder. 1990’ların Türkiye’indeki Ramazanları resmeden Barbarosoğlu ise, yüzlerce yıldır semayı süsleyen kandillerin gidip yerine elektrik ile yazılan ve insanların ruhaniyetini çalan “turisti sev ve koru” gibi kapitalist sözlerin gelmesine sitem eder.

Halit Fahri’den farklı olarak Cenap Şahabeddin’de ise savaşın getirdiği hüznü, Ramazan’ın ilk gününden itibaren hissedilir. Ramazan’ın ilk günü, “semada ilk leyleği” gördüğü zaman eski İstanbul’u özleyen Cenap, “minareleri azalan ve viraneleri çoğalan payitahtta” (Şahabeddin, 2012: 46) süzülen leyleği izlerken İstanbul’u ve İstanbulluları tanıyamaz. “Ooh, zavallı İstanbul, bir milyon gözü ile, on senede ne kadar acı manzaralar gördü” (2012: 46) diyerek harp yıllarının kederini İstanbul’a aksetmiş görür ve çocukluğunun İstanbul’unu ve Ramazan ayını düşünüp şöyle sorar: “Burası hakikaten İstanbul mu? Ve hakikaten İstanbullular şu içerisinde gördüklerim mi?” (2012: 46). Cenap, eski İstanbul gibi eski çayhaneler için de “nerede o eski ramazanlar” hissini veren hayıflanmalarda bulunur. Öncelikle Ramazan’da bilhassa Direklerarası’nda tekâsüf eden ve artık “an’âne mesabesinde” (2012: 118) olan manzaralardan söz eder: Minarelere mahyalar asılmış, camekânlar müteaddit mumlu fenerler ile dolmuş, mut’ad olmayan bir tarzda her taraf aydınlanmıştır (2012: 118). Fakat bu Ramazan, çayhaneler “eskisi” gibi değildir: “Geçen gece girdiğim çayhânedede eski hâtrât-ı zekâyı görmedim, orası benim için yalnız bir kûşe-i tarassud ve temaşa olabildi (...) Huzzâr arasında hiçbir çay meraklısı görmedim: Uzaktan onları birer şerik-i zâika gibi tanırım. Onların ‘Bir çay!’ emri verişlerinden ne dereceye kadar ‘ehl-i çay’ oldukları anlaşılır.. Eyvah, eski çamlar çay kadehi bile olamadı” (2012: 123). Cenap’ın eski Ramazan’lara olan özlemi çayhanelerle de sınırlı değildir. 1920 senesinde, camilerdeki insanların azlığı onun dikkatini çeken bir diğer husustur: “Her sene birkaç minaremiz daha sükût ediyor ve birkaç mescidimiz daha bîve-i cemaat kalıyor. Eski Ramazanlarda şehir nâ-kabil-i tasvir bir hüzn-i leziz ile dolardı ve mü’minler camilerden taşardı. Enfüs ü âfâkta bir mestî-i savm hissederdiniz” (2012: 40). “Nerede o eski Ramazanlar” bir nevi geleneğe özlemdir. Fakat bu özlem irdelediğimiz üç yazar da farklı şekillerde tezahür etmiştir. Halit Fahri, çocukluğunda hoş bir iz bırakan Ramazan davulcularını, kendi evlerinin Ramazan’da büründüğü havayı, sokağın ve mahallenin renkliliğini arar. Cenap, şehirdeki manevî atmosferin kaybolmasından rahatsız olur; ona göre “İstanbul ibadetini

⁷ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, mahya geleneği ve bu geleneğin hangi sultanlar zamanında yaygınlaştığı hakkında malumat verir: “Leyâl-i ramazân-ı şerifte mahya kurulmak cevâmi-i selâtından Sultan Süleyman ve Sultan Ahmet ve Valide Sultan ve Üsküdar’da kezaik Valide Sultan Camilerine mahsus ve münhasır iken, Sultan Ahmed-i Sâlis ahd-i saltanatında Damat İbrahim Paşanın tensibiyle Ayasofya, Fatih ve Beyazıt ve Sultan Selim ve Şehzade ve Eyüp Camilerinde dahi mahya yapılması irade olunmuş” (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, 2011: 195).

bozmuştur” (2012: 40). Cenap, manevî iklimin yanı sıra İstanbul’un eski sükûtuna da tahassür eder. Tramvayların uğultuları, çınlamaları; otomobillerin homurdanarak, böğürerek ve ısıklık çalarak dolaşmaları ve motosikletlerin sesleri de eklenince Cenap kendini Direklerarası’nda değil, New York’ta gibi hisseder (2012: 41-42).

Geleneğe önem veren; şiir, şair, modernite ve şehir gibi kavramları yorumlarken geleneğin ilham verici hatta “onaylayıcı”, izin verici -hususiyyle şairler için (Karakoç, 1982: 100)- gücünü önemseyen Karakoç, Ramazan ayına ve oruca da gelenek perspektifinden bakar. Orucun “bir diriliş mucizesi” olduğuna inanan Karakoç, evimizi ev yapanın, yabancılaşan şehrimizi kendi şehrimiz yapanın, uzuvlarımıza göğün mührünü vuranın ve ruhumuzu kölelikten azat edenin oruç olduğunu düşünür (Karakoç, 2015: 46). “Ruhumuza bir ruhülkuddüs gibi gelen kutlu Ramazan”, bize her yıl gelen “bir medeniyet”, “bir peygamber armağanıdır.” Yüzyıllardan beri bizi “şuurlandıran” bir armağan olan Ramazan ayındaki akşam ezanı da âdeta bir havari gibidir. Karakoç, bu “kutlu ezanın”, bu “âhir zaman ezanın” tıpkı geçmişte olduğu gibi “bir kere” daha yükselmesini isterken şöyle der: “Yüksel şerefelerden bir kere daha, ey, 20. yüzyıl akşamlarında bir âhir zaman havarisi gibi gelen kutlu orucun akşam ezanı. Yüksel bir kere daha ey âhir zaman ezanı” (2015: 47). Karakoç, Ramazan ayını anlatırken sık sık “biz” ve “ötekiler” karşıtlığından faydalanır. Biz ve ötekilerin ayrımı ise, inananlar ile inanmayanlardır; modernizm ile gelenektir. Örneğin “Silâhımız” başlığını kullandığı bölümde, “biz Müslümanlar için” oruç, dudakları çatlamış toprağa serpilen yağmur gibi âdeta bir rahmettir. “20. Yüzyıl sularında, Müslüman, kültür alanında da ekonomi ve maddî güç alanında da sıkıştırıla sıkıştırıla son duvara dayanmış bir savaşıdan farksızdır” (2015: 54). Modern dünyanın karşısındaki hem zırr hem de silah ise oruçtur. “20. Yüzyılda bile der” Karakoç, yani tekniğin ilerlediği, modernizmin hâkim olduğu, “zayıfın zayıfı olduğumuz” yirminci yüzyılda, “modern dünya silahlarının yabancı olduğu ve sırrına asla eremeyeceği bir kudret mantığının yenilmez ve aşılmaz silahı” olan oruca sarılmak gerektiğini vurgular (2015: 55). “Çağımız” Müslümanının “Kur’an, namaz ve oruçta dirilen bir İslam insanı” (2015: 56) olmaktan başka şansı olamayacağını; aksi takdirde yok olacağını belirtir. Karakoç, benzer bir ikilemi “Kadir Gecesi”ni anlattığı bölümde de yapar. Önce Kadir Gecesi’nin ne olduğunu, nasıl geldiğini söyler: “Allah’tan bir bağış gibi, Peygamber’den bir armağan gibi, Kur’an’dan bir nefes gibi, sahabeden bir ses gibi, şehitlerden bir hatıra gibi, imamlardan bir ilim gibi geliyorsun” (2015: 64-65). Kadir gecesini tasvir eden Karakoç, ardından Ramazan’ın “kültür dejeneressansını” önlediğini ifade eder. “Müslüman” kısaca alınmıştır. Bir tarafta “ramazan, kadir gecesi ve ramazan bayramı” varken diğer tarafta “noel denen hıristiyanlık bayramının kutlanması” vardır. Müslümanın ak ile kara arasında seçim yapmak zorunda olduğunu belirten Karakoç, karilerine şöyle seslenir: “Seçin bakalım ey Müslümanlar, bir yanda Kadir Gecesi, bir yanda noel gecesi. Seçin bakalım ey mü’minler, bir yanda ramazan bayramı, bir yanda hıristiyan yılbaşı. İşte kaderin eliyle bu duruma geldiniz, şimdi seçin bakalım. Kadir Gecesi, işte böyle önemli bir değerlendirilme gecesi, bir karar gecesi ve bir hüküm gecesidir” (2015: 65). Neticede, Karakoç’un Ramazan ayı bağlamında algıladığı gelenek; Halit Fahri’den ve Cenap’tan farklıdır. Cenap gibi geleneği mekân merkezinde yorumlayıp eski İstanbul özlemi yoktur. Ya da Halit Fahri’de olduğu gibi ev içindeki ya da sokaktaki âdetlere hasret yoktur. Halit Fahri’nin ve Cenap’ın geleneği, göreneği anlatan veya hissettiren satırları okunduğunda “Nerede o eski Ramazanlar” klasik sorusu zihinlerde canlanabilir. Ancak Karakoç, okuyucuyu bir tercihe zorlar. Bu tercih gelenek ile bize ait olmayan kültürün arasında yapılacak bir tercihtir. Karakoç’un Ramazan hatıraları, sadece geçmiş dönemlerdeki Ramazan uygulamalarını hatırlatmaz. Hatırasında sözünü ettiği “gelenekten” geleceğe dair “diriliş” sitesinin kurulması, geleceğin kendimize göre yeniden inşa edilmesi ve modern çağda inananların yok olmasını engellemek için faydalanılmalıdır.

3. Bayram ve Ramazan

Halit Fahri Ozansoy, Ramazan bayramlarını da evin içine ve sokağa yansıyan bölümleri bağlamında kitabına almıştır. “Bayram Günleri” alt başlığında, II. Abdülhamit devrinde, çocukluğunun geçtiği İstanbul sokaklarını tasvir eder. Önce kendi evlerini anlatır. Bayram sabahı evlerindeki hazırlık erkenden başlamaktadır: “Erkekler acele giyinerek bayram namazına giderlerdi. Onların dönüşüne kadar, evlerde çocukların yeni elbiselerini giyme merasimi başlardı” (Ozansoy, 2014: 97). Evin yanı sıra sokakta da yapılacaklar vardır; elbiselerini giyen çocuklar kapı kapı dolaşır. Çocuklara ailenin maddi durumuna göre mendilin ucuna düğümlenmiş bir şekilde “pırıl pırıl gümüş bir iki çeyrek” ya da “bir çeyrek altın” verilir (2014: 97). Evlerden bahşiş toplayan yalnız çocuklar değildir; sokağı davuluyla inleyen davulcu ve mahallenin bekçisi de söyledikleri maniler eşliğinde “pencerelerin altından hanımlardan bahşiş” (2014: 98) toplarlar. Bayram, evin ve sokağın yanı sıra meydanlarda da kutlanır: “İstanbul çocuklarının bayramlarda eğlendikleri birçok bayram yeri vardır. Bunların meşhurları Fatih meydanında ve Şehzadebaşı Camii avlusunda kurulanlardı.” (2014: 99). Ozansoy, meydanlardaki ve mahalle aralarındaki gelenekselleşmiş eğlenceleri ise şöyle sıralar: “Bütün bu bayram yerleri bir âlemde. Beşik salıncaklar, kayık salıncaklar, atlıkarıncalar, çadırlarda tulûat kumpanyaları, cambazlar müşterilerini beklerdi (...) Bilhassa beşik salıncaklar bu bayram yerlerinin en büyük neşesi idi” (2014: 99).

Halit Fahri'nin bayramlarının aksine Cenap Şahabeddin'in Ramazan bayramları daha hüzünlü ve kederlidir; çünkü ülke işgal altındadır. Cenap, "Anadolu'nun önemli bir kısmı ile İstanbul'un işgal altında bulunduğu" 20 Mayıs ile 18 Haziran 1920 tarihleri arasında Ramazan ayı boyunca söz konusu Ramazan yazılarını *Alemdar* gazetesinde yayımlar (Şahabeddin, 2012: 8). "Rü'yet-i Hilâl" yazısında söze "eski mes'ud senelerin böyle günlerini düşününüz" diye başlayan Cenap, Halit Fahri'nin de sözünü ettiği eski bayram günlerinde "kalabalıktan çarşılarda yürü[nmediğini], işlek caddelerde müdhiş bir alış-veriş galeyânı[nın] akşamlara kadar" devam ettiğini ve İstanbul'un neresine bakılsa "sâit ve cehîr bir hayât-ı neşât ile etrafı[n] memlû" bulunduğunu belirtir (2012: 175). Fakat şimdi "bu bedbaht senelerin bedbaht Ramazanlarında" insanlar mağazaların önünden yutkunarak geçmektedir. "Zirâ aç karnuna giyilmiş bayramlık insanın üzerinde biraz kekeler!.. Ramazan gibi bayramı da eyvah, kendi üstümüzde görmeyeceğiz. Onu bize yeryüzünde camekânlar ve gökyüzünde hilal gösterecek." (2012: 175-176). Cenap, bir yandan bayramın hüzünlü geçtiğini söylerken diğer yandan sırf teravihten önce musiki dinleyemediği için Ramazan'ın bitmesini, bayramın bir an önce gelmesini ister. "Takva" için Zevk-i Selim'deki iftarda ve sonrasında musiki çalınmamaktadır. Cenap bu durumdam duyduğu büyük (!) rahatsızlığı şöyle dile getirir: "Ben de ümid ediyordum ki Zevk-i Selim'de iftar ederken keman bir duâ-yı şefkatle inleyerek ruhumu göklere yaklaştıracak... Heyhât! Piyano bütün bütün sükût etmiş ve incesaz teravihten sonra başlayacakmış. Bu iki haber için iki darbe oldu ve Ramazan'ın başından beri ilk defa olarak bayram iştihâki hissettim; zira toptaki musikinin teravihten sonraya kadar iskâtı bir eser-i takvâ imiş!" (2012: 109). İstanbul'un işgal altında olduğu, insanların yiyecek sıkıntısı çekmemek için bakkallara koştuğu bir zamanda (2012:176) Cenap, piyano dinleyemediği için yediği "darbeden"(!) hayıflanmaktadır. Cemil Meriç, "Tanzimat aydını İstanbulludur, İstanbullu ise, insanlığın nazenin ve çelebi bir cinsidir. Kış bahçelerinde saksılar içinde, yapma bir hararetle yetişip gelişen bir nebat" (Meriç, 2005: 305) der. Cenap'ın işgal altındaki İstanbul'da, Ramazan gecelerinde Direklerarası'nda bir tarafta "leziz ve serbâz İtalyan musikisi", diğer yandan "sâmiasını okşayan" Fransız musikisini dinlemesi (2012:119), İstanbullu nazeninlerin Tanzimat sonrasında da devam ettiğinin bir işaretidir. "Bedbaht senelerin bedbaht Ramazanları"nda Batı musikisi dinleyememekten muzdarip Cenap'ın dini bir bayram olan "şeker bayramı" (2012: 255) algısı ise şöyledir: "Yakından muayene edilince teslim olunur ki esasen her bayram bir garîze sahasıdır; insanın **sufli hayâlâtına ve hayvânî ihtiyacâtına** hitap eder. Onun için her bayramda hayât-ı umumiye az çok sarhoşlanır. Bütün bir memleket, bakarsınız, sokaklarda ve meydanlarda bir hissiyatı galeyânı geçiriyor. Ber-mu'tâd tekellüm eden dudaklar musiki ile sarsılır; dönme dolaplarda çocuklar ve tarab-hânelerde büyükler yalpanın ve rakının verdiği gönül bulantısını şiirlerle mezc ederler" (2012: 257). Bedbaht senelerin bedbaht Ramazan'ında yazılan satırlarda, "bayram felsefesi"ni tanımlayan Cenap, bayram günlerinin **sufli hayallere ve hayvanî ihtiyaçlara hitap eden sarhoş günler** olduğunu belirtir.

Cenap Şahabeddin bir hekimdir ve bayramı yakından "muayene eden" yazar, bayram gibi Ramazan ayını da bir doktor nazarıyla tahlil eder. Cenap, Jön Türklerin faaliyetlerine de katılan din bilgini "allâme-i dil-âgâh Mehmed Ubeydullah Efendi'nin" bir gazetede "Sûmû tasihhû" ("Oruç tutunuz ki sıhhat bulasınız") hadisinin tefsirini okuyunca tıbbın oruca bakışına dair görüşlerini açıklama ihtiyacı hisseder (2012: 235). Öncelikle tıbbın "nazariyat-ı hâzıraya" göre değişmeyeceğini söyleyen Cenap, orucun "ekseriyat-ı azîme için nâfi" olduğunu vurgular (2012: 236). Daha sonra bir hekim hassasiyetiyle orucun karaciğer ve mide gibi organlarımıza faydasından; nelerin yenip nelerin yenmeyeceğinden söz eder. Hekimlik bilgisi ile kıvrak ve edebî üslubunu kaynaştıran Cenap oldukça akıcı ve bilgilendirici satırlar kaleme alır: "Karaciğer de öyle nimetşinas bir uzvodur ki kendisine ettiğiniz küçük bir iyiliği kat kat hizmetleriyle öder. Ona oruçla bir devre-i istirahat bahş etmemizden bütün vücudumuz dolayısıyla müstefid olur" (2012: 236). Cenap, peygamber efendimizin "sûmû tasihhû" dediğini ancak orucun "sünnet-i seniyye"ye riayet edilmesi halinde sıhhat verebileceğini vurgular. Örneğin karaciğer orucu sever; ancak hem aşırı yemek hem de karaciğerin sevmedikleri gıdalar, onu fazlaca yorar. "Mesela fazla et, baharât, tütün, çok kahve ve çay filân... Karaciğer sebzeleri, sütü ve meyveleri, alel-husus üzüm, incir ve hurma gibi meyveleri sever. İşte Ramazan'da gıdamız böyle şeylerden terekküp etmeli ki orucun menâfi-i sıhhiyesinden istifade edebilelim" (2012: 236). Yalnız hurma ile sütle "tagaddi buyurdıkları" rivayet edilen Hz. Peygamber gibi oruç tutulması gerektiğini söyleyen Cenap, karaciğer gibi midneyi de mercek altına alır. Müstesna bir itina ile hazırlanan iftar sofralarına nazaran midenin pek "bedbaht" olduğunu söyleyen Cenap, midenin yemeklerden lezzet almasının aksine var kuvvetiyle hazım ile uğraştığını belirtir. "Yemek için yaşanmaz, yaşamak için yenir" vecizesinin hükmü iftara yakın hükümsüz kaldığı için iftar sonrasında midenin zahmetinin ve meşakkatinin başladığını ifade eder. "Halbuki mide de her uzuv kadar "Cehd-i akal"⁸ kanununa vaktır, lezzeti az sa'y ile ifâ-yı vazife etmekte görür" (2012: 237). Cenap, tıpkı karaciğerde olduğu gibi midenin de hoşlanmadığı yiyecekleri sıralar: "Pastırma, sucuk ve turşu."(237-238). Bir doktor nazariyle vücudumuzu inceleyen ve öğütler veren Cenap, hadis-i şerifin yanı sıra ayetten de faydalanır. Ramazan'ın en tehlikeli saatlerinin iftar ile sahur arasındaki vakitler olduğunu vurgulayan Cenap, Araf Suresi'nin 31.

⁸ "Az ile kanaat etmek."

ayetinden -Külû ve şrabû ve lâ-tüsrifû-⁹ hareketle iftardan sonra yiyip içmelerde itidalli olmak gerektiğini söyler (2012: 238). Ayet ve hadisin haricinde son olarak bir "hakikat"ten de söz eder. Ramazan'da yemeği çok yemek kadar sakıncalı olan bir diğer durum, acele yemektir. " 'El-aceletü mine's-şeytan ve't-teennî mine'r-rahmân'¹⁰ hakikatini her zamandan ziyade Ramazan yemeklerinde hatırlamalıyız; âheste yiyelim ve çok çiğneyelim" (2012: 239).

1960'ların Ramazan Bayramı'nı anlatan Sezai Karakoç'un bayramdaki hüznü Cenap gibi sadece İstanbul'a veya Türkiye'ye has değildir. Karakoç, gaileler içindeki İslam âleminin dertleriyle dertlenir. Bütün İslam âleminde kan akarken bayramın bayram gibi geçmediğini şöyle ifade eder: "Kıbrıs'ta ve daha birçok İslâm ülkesinde İslâm kanı akarken, çocuklar anasız babasız kalırken, İslâm ülkelerinin her yanını sarmış sefalet, açlık, ruh ve ahlâk yıkıcılığıyla savaşmanın gerçek ve temelli imkânlarından mahrum bulunurken, Mevdûdî gibi İslâm liderleri, Allah'ın insana hava ve su gibi bahsettiği hürriyetlerden mahrum yaşarken ve hepimiz, geceleri uykumuzu kaçıran ve rüyalarımızı tekeli altına alan "altın ülke" idealinden uzakta, çok uzakta âdeta bir yer altından notlar hayatı yaşarken, yine de bayramdan başka tesellimiz ne olabilir?" (2015: 30). Her şeye rağmen bayram, Karakoç'ta bir teselli mevsimidir. Arınma için verilmiş bir armağandır. "Bayram namazla başlar" diyen yazar, bayram namazı için "bir nevi Yaratıcı ile bayramlaşma" der. Rab ile bayramlaşmadan "sonra evlere dönülür. Aile ile bayramlaşma olur. Sonra bütün şehir, kendi içinde bayramlaşır. Bütün Müslümanlar birbirleriyle bayramlaşır. Sonra tebrikler şehirler arasına atılır. Böylece bütün Müslümanlar görüşmüş bulunur." (2015: 29). Bayram, yaratıcı ile buluşmayı sağladığı gibi sosyal hayatı, günlük yaşayışı da etkiler. Fitre ile fakirlerin gözetilmesi, mezarlıkların bayramda ziyaret edilmesi "atalarla, ölülerle de bayramlaşıl[dığının]" (2015: 29-30) göstergesidir. Karakoç, Müslümanları birbirine kenetleyen, evlerden evlere barış taşıyan, yüzleri Kur'an neşesi saran bayramı anlatırken "biz" ve "ötekiler" ikiliğine başvurur. Bir tarafta ruhunu bir ay sürecinde içe çekip temizleyen ve orucu bir borç değil armağan olarak gören, Ramazan ayını bir diriliş ayı olarak addeden Müslümanlar varken diğer yanda Müslümanlığın ve Müslümanların kötülüğünü isteyenler vardır. "Ötekiler", materyalizm bataklığına saplanan "inançsızlar ve inkârcılardır" (2015: 103). Karakoç, ötekilerin içine "dinle alay eden, Müslümanlara saygısızlık gösteren, yanlış yorumlarla Müslümanlığın gerçeğine ve ruhuna gizli açık saldırmaktan çekinmeyen" gazeteleri ve köşe yazarlarını da ekler. Karakoç'a göre bu "özel sayfaların ve köşelerin" topluma verdiği zarar *Tartüf*¹¹ dahi taş çıkartmaktadır (2015: 67). Ancak bayram, o kadar etkileyicidir ki "bütün yıl Müslümanlığın yıpranması için çalışanlar bile bu bayramın güçlülüğü karşısında ondan" uzak duramamakta, "bizim bayramımıza" katılmaktadırlar (2015: 69-70). Bayram, şehrin kasvetinden "çelik ve beton arasında boğulan insana" âdeta bir "hürriyet çağrısıdır" (2015: 70). Karakoç'a göre, "ruhun şöleni" (2015: 91) olan ve asırlarca sürmesi ile millet ruhunu oluşturan (2015: 93) bayramın hakkının verilmesi gerekmektedir. Şöyle ki bayram, "iki yüzyıldır İslâm dünyası için, içi acılıklarla dolu bir yemiş gibi" kader tarafından bize sunulmaktadır. "Filistin'de, Gazze'de esaretin en acı, en hor hakir kılıcı türü" yaşanmasına, Beyrut'ta ve Afganistan'da "on yılı aşan savaşa ve savaşın yıkıntıları" devam etmesine, İran ile Irak'ın savaşına, Azerbaycan'da tankların ezdiği gençlere ve "sahipsiz yetimlere" rağmen "bayram şekerini zakkum meyvesi" yapmaya hakkımız yoktur. "Gecenin gece, gündüzün gündüz olduğu gibi, bayramın da bayram olması lâzım, hiç olmazsa bir nisbet derecesinde" (2015: 125-126). Esasında "Ramazan Bayramı" kavramı özelinde dahi Karakoç ile Cenap'ın mukayesesi yapılabilir. Karakoç'un aksine Cenap, "şeker bayramı" ifadesini tercih eder. Ayrıca Karakoç, teşbihlerinde "İslâmî" terminolojiden sık sık faydalanır. Örneğin Ramazan Bayramı'nı anlatırken cehennemdeki acı meyveli ağaç "zakkum"dan (2015: 126) söz eder; yine bayramda yaşadığı hüznü anlatırken Kur'an'da geçen iki meyveden biri olan "yemişi" (2015: 125) kullanır.

Sonuç

"Nerede o eski Ramazanlar" ifadesini besleyen en bariz göstergelerden biri Ramazan'ın sokaktan evlere, apartmanlara hatta varlıklı ailelerde görüldüğü üzere sitelere çekilmesidir. Kapıcı ve güvenlik personeliyle sınırlı bir iletişim ile Halit Fahri Ozansoy'un ya da Cenap Şahabettin'in eski İstanbul manzaralarını anlatırken tasvir ettiği Karagöz oyununda, meddah dinlemelerinde, sokak oyunlarında veya Sezai Karakoç'un Bayezit'teki kiraathanelerde, Ankara'da medeniyetimize mahsus havayı hissettiren Hacı Bayram'da bir araya gelen insanın iletişimi şüphesiz ki farklıydı. İncelenen hâtıra metinleri, II. Abdülhamit devrinden 1990'lı yıllara, Ramazan ayının Türk toplumundaki yansımalarına -en azından hatıralara yansıdığı kadarıyla- bir çerçeve arayışının çabasıdır. Romani sokağa tutulan bir ayna olarak gören bakış açısı çerçevesinde siyasi hayatın edebî eserlerde akislerinin bulunmaması hemen hemen imkânsızdır. Kaldı ki romana göre çok daha realist bir tür olan hatıralar, bu açıdan bakıldığında toplumun ve bireyin fotoğrafını çekmede çok daha net bir görüntü sunmaktadır. İrdelediğimiz hatıra kitaplarından en eski yılları mevzu

⁹ "Ey Ademoğulları! Her mescitte ziyetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez" (<http://mushaf.diyaret.gov.tr/>)

¹⁰ "Acele şeytandan, dikkatli ve yavaş davranma ise Rahman'dandır."

¹¹ Molière'in beş perdelik oyununda, dindar görünümünü bir sahtekârın serüvenleri anlatılmaktadır.

bahis edinen kitap, Halit Fahri Ozansoy'un *Eski İstanbul Ramazanları* kitabıdır. Kitap her ne kadar 1968 yılında ilk baskısını yapsa da Ozansoy, kitabında II. Abdülhamit devrine denk gelen çocukluk yıllarının Ramazan'larını anlatır. Kitabın siyasî olarak en bariz yönü, II. Abdülhamit eleştirisidir. Ozansoy, kitapta sırf Abdülhamit'ten bahseden, onu tenkit eden alt başlıklar oluşturduğu gibi, arife gününden, iftarlara ve hatta bayram günlerini anlattığı sayfalarda bile satır aralarına II. Abdülhamit eleştiri yerleştirmeyi ihmal etmez. Yazar, bir taraftan Ramazan'ın meydanlara ve evlerin içine getirdiği revnaktan söz ederken diğer yandan rejimi ve II. Abdülhamit'i tenkit eder. Öyle ki Ozansoy'un nazarında Ramazan, tüm eğlenceleri ile bir aylık kısa bir süre için dahi olsa "hürriyete benzer" bir şeydir.

Cenap Şahabeddin ise, Osmanlı'nın son dönemlerindeki bilhassa 1920'li yıllardaki Ramazan ayını anlatırken ülkenin siyasî çalkantılı durumuna dikkat çeker. İstanbul'un işgal altında olması, Cenap'ın kalemine yansır. Cenap, bu yılları, "bedbaht senelerin bedbaht Ramazanları" diye niteler. I. Dünya Savaşı'nın kanlı izlerinin Ramazan ayındaki yansımalarını konu edinir. Fakat aynı Cenap, ülke âdeti yangın yeriye Ramazan ayı münasebetiyle iftar sonrasında İtalyan ve Fransız musikisinden ve piyanodan mahrum olduğu için (!) Ramazanın bir an önce bitmesini de ister. İnsanların neredeyse yiyecek bulamadığı devirde o, "zevk-i selim"deki iftarlarda neden musiki dinleyemediğini sorun edinir. Ayrıca bir doktor olan Cenap, Ramazan'ı ironi kabiliyeti ve akıcı üslubuyla bir hekim bakış açısıyla değerlendirir; "orucu muayene edip" okuyucularına öğütler verir. Bu öğütleri verirken bir taraftan ayetlerden, hadislerden, hakikatlerden faydalanırken diğer taraftan 1927'de *Servet-i Fünûn*'da yayımladığı "Bayram Felsefesi" adlı yazıda görüldüğü üzere Ramazan Bayramı'nın insanın "suflî hayâlâtına ve hayvânî ihtiyacâtına" hitap ettiğini söyleyerek "mübarek" Ramazan ayını farklı bir yaklaşımla ele alır.

Sezai Karakoç'ta, Cenap'ta gördüğümüz paradoks yoktur. Ramazan ayının Allah'tan insanlığa gönderilmiş bir armağan olduğunu düşünen Karakoç, Halit Fahri ya da Cenap gibi İstanbul sokaklarındaki Ramazan manzaralarını kitabına taşımıştır. Ancak Karakoç, Halit Fahri'den ve Cenap'tan farklı olarak Ankara'daki Ramazan'ları da anlatır. Karakoç'un farklılığı sadece mekânsal değildir. Örneğin diğer iki yazarda görmediğimiz "bizler" ve "ötekiler" ayrımı vardır. Karakoç'a göre, inananlar ile inanmayanlar, gelenek ile modernizm arasında bir savaş vardır. Müslümanların, "ötekilere" karşı hem zırhı hem de silahı oruçtur. Ramazan ayı, Müslümanların Batı karşısında dejenere olmasını önleyen kutsal bir armağandır. Karakoç'un Ramazan ayına yüklediği bu misyonu ve kullandığı İslâmî terminolojiyi ne Cenap'ta ne de Halit Fahri'de göremeyiz. Çalışmada ayrıca, Ramazan ayının üç yazarın gözünde ne gibi izler bıraktığına değinildiği gibi edebiyat mahfillerinden söz edilmiştir. Örneğin, Karakoç İstanbul Üniversitesi'nin karşısındaki kiraathaneden söz eder. Ramazan gecelerini burada geçirdiğini anlatırken aynı zamanda burasının bir mektep gibi olduğundan ve kimi kitap bölümlerini ve düşünce yazılarını "berekatli Ramazan gecelerinde" bu kiraathanede kaleme aldığını söyler. Benzer şekilde Cenap ise, Direklerarası'ndaki Çaycı Reşit'in çayhanesinden bahseder. Havasında sanki bir "lezzet-i edebiyeye" olan çayhanenin müdavimleri Ahmet Mithat Efendi'den Muallim Naci'ye birçok "mümtaz" isimdir. Dolayısıyla söz konusu hatıralar dönemindeki "mahfel-i edebiler" hakkında malumat vermesi bakımından da dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey (2011). *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Hazırlayan: Ali Şükrü Çoruk, 3. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık (2002). *Ramazannâme*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Baskı.
- MACİT, Muhsin & KILIÇ, Filiz (1995). *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri(Güldeste)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARAKOÇ, Sezai (2015). *Samanyolunda Ziyafet*, İstanbul: Diriliş Yayınları, 8. Baskı.
- KARAKOÇ, Sezai (1982). *Edebiyat Yazıları I*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- KARAKOÇ, Sezai (1979). *Farklar*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- MERİÇ, Cemil (2005). *Jurnal Cilt 2*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13. Baskı.
- NERVAL, Gerard De (2002). *Doğuya Seyahat*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı.
- OKAY, Orhan (1997). "Hâtrât" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: İslâm Ansiklopedisi, Cilt 16.
- OKAY, Orhan (2006). "Eski Ramazanlar Derken", *Tarihte Ramazan*, (Editör: Ertuğrul Tarık Kara), İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- OZANSOY, Halit Fahri (2014). *Eski İstanbul Ramazanları Bütün Âdetleri Eğlenceleri Hatıraları Fıkraları – Halit Fahri Ozansoy*, (Editör: Yakup Öztürk), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ŞAHABEDDİN, Cenab (2012). *İstanbul'da Bir Ramazan*, (Hazırlayan: Abdullah Uçman), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2006). *Beş Şehir*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 21. Baskı.
- TOKATLIOĞLU, Esra (2009). *Türk Edebiyatında İstanbul Temsilleri ve Kent-Birey İlişkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref (1982). *Ruşen Eşref Ünaydın'dan Seçmeler*, (Haz. Necati Birinci), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- WEBER, Max (2010). *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, İstanbul: Yarıncılık, 9. Baskı.
- www.diyaret.gov.tr (<http://mushaf.diyaret.gov.tr/>) (Araf Suresi, 31. Ayet)
- www.isam.org.tr (http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D135426/2004/2004_ISIKR.pdf)
- www.islamansiklopedisi.info/, (Halit Fahri Ozansoy, yıl 2007, cilt 34, sayfa:18-19).
- www.tdk.gov.tr(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57e1482b80f163.33568065)